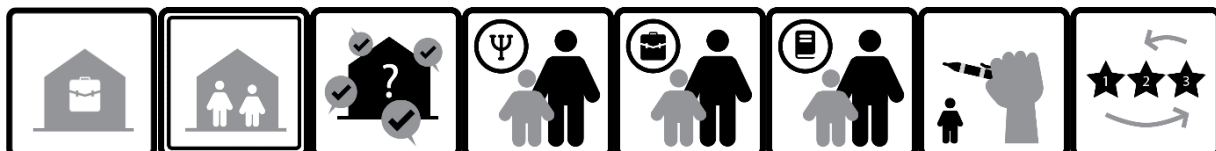

Odborné postupy

v pedagogickej a poradenskej praxi

Deti a mladí ľudia s transrodovou identitou a rodovo rozmanití v edukačnom aj poradenskom procese

Kompetenčný rámec:

ZARIADENIA	škola, poradenské zariadenie, špeciálne výchovné zariadenie
ODBORNÍ ZAMESTNANCI	psychológ, školský psychológ, školský sociálny pedagóg
VEKOVÁ KATEGÓRIA	druhý stupeň ZŠ, stredná škola
FORMA	individuálna
VYPRACOVALI	PhDr. Hana Smitková, PhD. PhDr. Magdaléna Ožvaldová Mgr. Jana Bezáková Mgr. Petra Hubinská
EDITORKA	Mgr. Jana Randa, Mgr. Barbora Ugorová
KONZULTANTI	PhDr. Dagmar Kopčanová, PhD. Ing. Mgr. Andrej Kuruc
DÁTUM	Apríl 2022

Deti a mladí ľudia s transrodovou identitou a rodovo rozmanití v edukačnom aj poradenskom procese

Úvod do problematiky

Deti a mladí ľudia mnohokrát vnímajú svoju odlišnosť od iných, nie vždy ju vedia pomenovať aj preto, že prechádzajú rôznymi vývinovými úlohami, ktoré by mali naplňať. Jednou z možností, v čom sa cítia iní a iné, je ich rodová identita. Rodová identita sa vyvíja a je uvedomovaná už od raného detstva (APA, 2020), pričom deti/mladí ľudia môžu prechádzať aj dlhými obdobiami jej zvažovania a v súvislosti s tým prežívať stres, zmätok, rôzne zložité pocity, a to aj vo vzťahu k svojim spoločenským identitám (t. j. kým sú; ako sa budú prezentovať a i.).

Odborník či odborníčka, ktorí majú o témach súvisiacich s rodovou identitou súčasne vedecké informácie, môžu dieťaťu/mladému človeku pomôcť v procese preskúmania identity, byť im oporou a poskytnúť im a ich rodičom potrebné informácie.

Pohlavie sa vzťahuje na biologické aspekty mužského alebo ženského bytia, je to klasifikácia osoby ako muža alebo ženy. Je kombináciou viacerých telesných charakteristík vrátane chromozómov, hormónov, vnútorných a vonkajších reprodukčných orgánov a sekundárnych pohlavných znakov. Obvykle sa určuje po narodení na základe vzhľadu vonkajších genitálií (Aspekt, 2017a, Ginicola, Smith, Filmore, 2017, APA, 2014 a i.).

Rod (v angličtine gender) sa vzťahuje k psychologickým, sociálnym a kultúrnym skúsenostiam a charakteristikám, ktoré sú spojené so spoločenským postavením (statusom) dievčat/žien alebo chlapcov/mužov (APA, 2014). Rod zahŕňa spoločenské presvedčenia, normy a stereotypy o správaní, myslení, emóciách a schopnostiach mužov a žien (Aspekt, 2017b). V bežnom chápaní sú ženy a muži stereotypne vnímaní ako protichodné skupiny s navzájom protikladnými schopnosťami a vlastnosťami (napr. ženy majú nejaké charakteristiky – sú emocionálne, citlivé, starostlivé, muži sú logickí, racionálni; ženy sa majú správať nejako, muži inak; ženy nevedia šoférovať, muži sa nevedia postarať o deti a pod.). Ženy a muži sú tak vnímaní ako jednoliate skupiny („všetky ženy sú nejaké, všetci muži sú iní“) a tento zovšeobecňujúci postoj neberie do úvahy rozdiely v rámci skupín ženy/muži, ani tie súvisiace napr. s inými aspektmi/kategóriami, ako sú etnicita, sexuálna orientácia, sociálno-ekonomická trieda, vek, znevýhodnenie a i. (Smitková, Kuruc, 2014).

Rodová identita je termín označujúci, ako sa kto definuje, vníma, prežíva, pomenováva svoj rod – napr. muž, žena, nebinárna osoba, transrodový človek a i. (APA, 2014).

Rodový prejav/vyjadrenie (gender expression) – reprezentácia rodovej identity jednotlivca vo vystupovaní, oblečení, záujmoch, neverbálnej komunikácii, doplnkoch, úprave vlasov a i. Najčastejšie je tento rodový prejav definovaný ako ženský alebo mužský, je pre každého jedinečný, no súčasne je ovplyvnený kultúrou, náboženstvom a pod. (napr. v niektorých krajinách muži nosia sukne, na Slovensku to nie je bežné).

Termín **sexuálna orientácia** je v súčasnosti používaný ako zastrešujúci pojem pre vzťahovú, citovú a sexuálnu orientáciu, pre pociťovanie príťažlivosti voči ľuďom toho istého, odlišného rodu/pohlavia i ľuďom, ktorí sa identifikujú ako nebinári, transrodoví a i. Súčasne sa nelimituje iba na pociťovanie príťažlivosti s ohľadom na pohlavie/rod druhého človeka, ale zahŕňa jeho charakteristiky ako osobnosť, vek, fyzické znaky, etnicitu, vieru, spoločenské umiestnenie a iné. **Sexuálna orientácia a rodová identita sú odlišné konštrukty.** Transrodoví a rodovo rozmanití ľudia (TGD – transgender and gender diverse people) môžu byť heterosexuálni, gejovia, lesby, bisexuálni, asexuálni a i.

Cisrodový človek – používa sa na označenie osôb, ktorých pohlavie/rod, ktoré im pri narodení pripísali, je v súlade s ich rodovou identitou (t. j. väčšina) (ILGA, 2014).

Intersexuálni ľudia sú ľudia, ktorých pohlavný vývin je odlišný od väčšinového a výsledkom sú nejednoznačné alebo súčasne mužské aj ženské chromozómy (napr. XO, XXY, XX/XY a i.), hormóny, vnútorné či vonkajšie pohlavné orgány a sekundárne pohlavné znaky. Obvykle sa označujú ako ľudia s odlišným pohlavným vývinom – DSD (differences of sex development) (Fenway Institute, 2020).

Nebinárni ľudia sú ľudia, ktorých osobné, vnútorné vnímanie svojej rodovej identity môže byť veľmi rozmanité, a patria sem napr.:

- **agender** („bez rodu“) – človek, ktorý sa identifikuje ako taký, ktorý nemá rod, v zmysle nevníma sa ani ako muž alebo žena alebo ako rodovo neutrálny (synonymum je neutrois);
- **bigender** – vnímajú, že majú dva rody súčasne v tom istom čase alebo prechádzajú z jedného do druhého (rodovo fluidní), pričom tie rody môžu byť akékoľvek kombinácie (napr. agender a feminínny);
- **rodovo fluidní** (genderfluid) – obvykle sa používa na označenie toho, že sa rodové vyjadrenie alebo rodová identita človeka, v podstate jeho vnútorné pociťovanie seba samého, často mení, ale rodová fluidita môže u rôznych ľudí vyzeráť rôzne;
- **panrodoví** – sa prežívajú, že majú všetky rody; je to nebinárna rodová identita, ktorá označuje rôznorodé množstvo rodov u toho istého jedinca, ktoré sa môže rozširovať;
- **androgýnni ľudia** – neprikladajú význam ani sa neprezentujú v zmysle rodového prejavu alebo identity s ohľadom na kultúrne normy vzťahujúce sa na niektorý rod (Project Switch, 2021).

Rodová rozmanitosť - hovorí o miere odlišnosti, rozdielnosti rodovej identity, roly alebo prejavu konkrétneho človeka od kultúrnej normy predpísaných pre ľudí určitého pohlavia. Okrem toho sa na označenie rodových identít používajú aj pomenovania rodovo nekonformní, rodovo variantní (synonymum pre rodovo expanzívnych), genderqueer a i. (APA, 2015a). Postupne sa tento termín používa častejšie miesto *rodovo nekonformní*, ktoré má konotácie, že niečo/niekoľko nie je normálne, štandardné, je to "mimo normy" (APA, 2015b).

Transrodový človek je taký, ktorého rodová identita nie je v súlade s pohlavím/rodom, ktorý mu bol pripísaný pri narodení, pričom svoj prežívaný rod môže prejavovať iba niekedy v nejakom kontexte (napr. tam, kde sa cíti bezpečne) alebo stále. Niektorí/-é prejavujú svoj preferovaný rod verejne, napr. voľbou osobného zámena, ktorým ich máme oslovovať (on, ona a pod.), vzhľadom, odlišným menom, zmenou dokladov, iní/-é nie. Niektorí/-é prechádzajú hormonálnymi, chirurgickými alebo inými procedúrami, aby ich telo bolo vo väčšom súlade s ich rodom, iní/-é nie (Barker, 2019). Je to termín zastrešujúci aj ľudí, ktorí akceptujú binárnosť rodov/pohlaví. **Samotná transrodová identita nie je diagnostickou kategóriou** v DSM 5 ani v MKCH 11, ktorá podľa WHO v r. 2022 vstúpila do platnosti. Slovenskú verziu MKCH 11 plánuje NCZI zverejniť k 1. 1.2023.

Nie sú presné údaje o množstve ľudí, ktorí sa identifikujú ako transrodoví a nebinárni, napr. Nolan, Kuhner, Dy (2019) uvádzajú v americkej populácii 0,39 – 2,7 % populácie, v prehľade štúdií SWITCH (2021) sa uvádza 1 – 4 % transrodových ľudí.

Transrodová žena je žena, ktorej bolo pri narodení pripísané mužské pohlavie/rod, ale to nie je v súlade s jej prežívanou rodovou identitou.

Transrodový muž je muž, ktorému bolo pri narodení pripísané ženské pohlavie/rod, ale to nie je v súlade s ním prežívanou rodovou identitou.

Tranzícia:

- **fyzická** (medicínska) – užívanie blokátorov puberty, hormonálnej terapie, prípadné chirurgické zákroky a pod.,
- **právna** – právna zmena mena a dokladov na preferovaný rod,
- **sociálna** – zmena mena, oslovanie zámenom v preferovanom rode, vzhľad (oblečenie a pod.) v preferovanom rode (SWITCH, 2021).

Tranzícia je čas vyžadujúci proces a pre mladých ľudí do 18 rokov na Slovensku nie je možná kvôli tomu, že na tento proces nie sú vydané zdravotnícke vyhlášky. Niektorí mladí ľudia preto dochádzajú na hormonálnu terapiu do Čiech, kde je možná aj v skoršom veku. Hormonálnej terapii (a procesu tranzície) predchádza viacero vyšetrení – obvykle sa začína u pediatra/pediatricky, nasleduje sexuologické vyšetrenie, vyšetrenie u klinického psychológa/psychologičky, psychiatra/psychiatricky (na vylúčenie psychiatrických diagnóz, ktoré by mohli byť sprevádzané problémami s vnímaním svojho tela), endokrinologické, niekedy sa vyžaduje genetické, gynecologické/urologické/andrologické vyšetrenie. Na Slovensku nie sú dostupné blokátory puberty (hormone blockers/puberty blockers), ktoré zastavia rozvoj sekundárnych pohlavných znakov (napr. sa nedostaví menštruácia alebo je zastavená, rast ochlpenia typický pre konkrétny rod/pohlavie, zmena hlasu a i.), pričom tieto účinky sú reverzibilné. Ich vedľajšie účinky (hlavne pri dlhodobejšom používaní) sa skúmajú. Ich užívanie môže transrodovým a rodovo rozmanitým deťom a mladým ľuďom (hlavne s rodovým nesúlalom) zlepšiť osobnú pohodu (well-being), ovplyvniť prípadné úzkostné a depresívne prežívanie, pomôcť v sociálnych interakciách a ovplyvniť potrebu ďalších operačných zákrokov (Mayo Clinic, 2021).

Niektorí/-é odborníci/-čky požadujú aj tzv. real life test („test skutočného života“), t. j. požadujú, aby transrodový človek žil jeden rok v rodovej identite, s ktorou sa stotožňuje, pred zmenou dokladov alebo operačnými zásahmi. Pre mnohých to môže znamenať stratu zamestnania (napr. doklady majú na mužské meno a mali by v práci už fungovať v ženskej rodovej identite a pod.), fyzické ohrozenie a predovšetkým stres a psychickú záťaž (SWITCH, 2021).

Pre lepší pocit niekedy transrodoví i rodovo rozmanití ľudia využívajú rôzne dostupné **pomôcky a praktiky**, ktorými upravujú svoj vzhľad – binder (slúži na stiahnutie hrudníka, aby neboli viditeľné prsia), packer (vypchávkou do nohavíc), ďalej bandážovanie hrudníka; vypchávkou podprsieniek, tucking (činnosť napomáhajúca ukryť vonkajšie genitálie, napr. penis), gaff – špecifická kompresná spodná bielizeň pomáhajúca skryť vonkajšie genitálie a i. Na internete je množstvo informácií k ich bezpečnému používaniu.

Vo svojej správe o Slovenskej republike Európska komisia proti rasizmu a intolerancii (ECRI, 2020, str. 15) uvádza: „*Pokiaľ ide o transrodové osoby, ECRI ľutuje, že rodová identita ešte stále nebola explicitne zaradená medzi dôvody uvedené v relevantnom zákone alebo v právnych predpisoch proti diskriminácii a trestným činom z nenávisťi. Tranzícia a prepis mena a rodu transrodových osôb v úradných dokumentoch sa v praxi umožňuje, ale úradný prepis je ešte stále podmienený podstúpením sterilizácie. Vzhľadom na absenciu právneho základu pre takúto (podľa právneho stanoviska ministerstva zdravotníctva tieto postupy upravoval text z roku 1981, ktorý už nie je platný ani účinný) požiadavku v slovenskej legislatíve a jej rozpor s judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva k článkom 3 a 8 EDLP ECRI zastáva názor, že orgány by mali zabezpečiť, že úradný prepis mena a rodu transrodových osôb nebude podmienený podstúpením sterilizácie. Navyše, medicínske usmernenia týkajúce sa zákrokov v procese tranzície by sa mali modernizovať vo svetle výsledkov vedeckého výskumu.*“

Ministerstvo spravodlivosti (2021) pri príležitosti Medzinárodného dňa boja proti homofóbii, transfóbii a bifóbii 17. 5. 2021 uvádza: „Slovenská republika je demokratický právny štát založený na rešpekte a ochrane ľudských práv vrátane princípu rovnosti všetkých ľudí v dôstojnosti a právach... Je dôležité, aby bola Slovenská republika krajinou, v ktorej nikto nebude žiť v strachu a musieť čeliť verbálnym alebo fyzickým útokom pre svoju identitu. Ministerstvo spravodlivosti preto odporúča orgánom štátnej správy pokračovať v úsilí odstraňovať predsudky voči akýmkoľvek menšinám žijúcim na Slovensku vrátane gejev, lesbičiek, bisexuálnych a transrodových ľudí.“

Rodová dysfória a rodový nesúlad

Samotné vnímanie seba ako transrodového alebo rodovo rozmanitého (nebinárneho a pod.) človeka neznamenaá žiadnu duševnú poruchu.

V Diagnostickej a štatistickej príručke Americkej psychiatrickej spoločnosti 5 (DSM 5) je **rodová dysfória** (Patarák, 2018, str. 32) definovaná ako „výrazný nesúlad medzi zakúšaným/vyjadrovaným rodom a priradeným rodom, trvajúci prinajmenšom šesť mesiacov. **Rodový nesúlad** je jedenástou revíziou Medzinárodnej klasifikácie chorôb (MKCH 11) definovaný ako zjavný a trvalý nesúlad medzi zakúšaným rodom jedinca a jeho priradeným pohlavím, pričom skúsenosť rodového nesúladu musí byť neustále prítomná aspoň niekoľko mesiacov.“ A v tejto klasifikácii už nie je zaradený medzi psychické poruchy, ale patrí medzi Okolnosti súvisiace so sexuálnym zdravím (Conditions related to sexual health). Ako ďalej hovorí Patarák (2018, str. 32): „*Prístup zvolený v MKCH 11 je však bližšie klinickej realite a vo všeobecnosti ho je možné považovať za užitočnejší, zmysluplnejší a voči jedincom s transrodovými identitami ústretovejší.*“

Vo vzťahu k deťom pridáva: „*Rodový nesúlad v detstve (gender incongruence of childhood; HA61) je charakteristický zjavným nesúladom medzi zakúšaným/vyjadrovaným rodom jedinca a jeho priradeným pohlavím u predpubertálnych detí. Zahŕňa silnú túžbu jedinca byť iného rodu, ako by prináležalo priradenému pohlaviu, silnú nechuť až odpor dieťaťa k jeho pohlavnej anatómii alebo očakávaným sekundárnym pohlavným znakom a/alebo silnú túžbu po primárnych a/alebo očakávaných sekundárnym pohlavných znakoch, ktoré by sa zhodovali so zakúšaným rodom, a napokon hraním, hračkami, hrami alebo činnosťami a kamarátmi, typickými skôr pre zakúšaný rod ako priradené pohlavie. Nesúlad musí pretrvávajúť približne dva roky. Samotné variácie v rode a v rodových preferenciách nie sú základom na určenie diagnózy.*“ Upozorňuje, že na určenie diagnózy u detí sa požaduje dlhšie trvanie prežívaného nesúladu, aj kvôli dosiahnutiu väčšej stability stavu. Významnou zmenou v pohľade na transrodových ľudí je aj to, že *sa kladie väčší dôraz na prežívanie distresu ako základu určenia diagnózy, nie na samotnú rodovú identitu a jej prežívanie.* Pôvod distresu môže byť v okolí jedinca, t. j. ako reaguje, vplýva na neho/ňu jeho/jej sociálne prostredie prostredníctvom znevažovania, diskriminácie, patologizovania (napr. Davy, 2015).

Transsexuál/-ka je pojem, ktorý sa ešte v r. 2020 vyskytuje v MKCH 10 ako F64.0 (už nie v DSM 5), je *považovaný za medicalizujúci, zastaraný a pre mnohých transrodových ľudí a odborníkov/-čky pracujúcich s transrodovými témami za urážlivý.* Používal sa na označenie ľudí, ktorí vyhľadali odbornú pomoc, aby dali do súladu vnímanie seba a tela obvykle chirurgickými zásahmi a hormonálnou terapiou (Patarák, 2018). V súčasnosti sa prestáva používať a nenachádza sa ani v DSM 5, ani MKCH 11, pretože odkazuje na časy, keď boli transrodoví ľudia (vtedy transsexuálni) považovaní za deviantných a duševne narušených. V tom čase im súčasne diagnóza umožňovala medicínske zásahy a liečbu.

Transrodoví (i rodovo rozmanití) ľudia často zažívajú zo svojho okolia **transnegativitu** (kedysi označovanú ako transfóbia), čo je „postoj s predsudkami, diskriminačné alebo viktimizujúce správanie, priamo alebo nepriamo namierené voči osobám, ktoré sú, alebo sú považované, za transrodové“ (McDermott et al, 2018). Obdobne ako pri kedysi nazývanej homofóbii (teraz homonegativite) sa predpokladalo, že ľudia zažívajú „fóbiu“ pri stretnutí s LGBT ľuďmi. Množstvo výskumov v súčasnosti potvrdzuje, že voči LGBT ľuďom sú prejavované hostilné postoje (ktoré zahŕňajú kognitívne procesy) a nie iba afektívne, ktorými by bola práve fóbia. K afektívnym, vzťahujúcim sa na LGBT, patria častejšie hnev, odpor, znechutenie, ktoré sa spolu s kognitívnymi presvedčeniami prejavujú v správaní, ktoré je voči LGBT ľuďom namierené (Herek, 2004, McDermott et al, 2018). Ak by bola naozaj fóbiou, pravdepodobne by sa *jej ľudia snažili zbaviť, prekonať ju, vyliečiť sa, čo sa však nedeje.* Nie je ani súčasťou MKCH alebo DSM – *nie je teda diagnózou či chorobou ako iné závažné fóbie.* Predsudky jednotlivca (ako homonegativita, transnegativita) majú však spoločenský pôvod, a to v presvedčení, že všetci v spoločnosti sú buď muži, alebo ženy, rod a rodová identita sú stabilnou a nemennou charakteristikou a sú definitívne určené pohlavnými znakmi (ako genitálie), s ktorými sme sa narodili. Tak aj transrodoví ľudia, keďže žijú v konkrétnej spoločnosti, môžu preberať tieto postoje a internalizovať ich (**internalizovaná transnegativita**), čo ovplyvňuje ich duševné zdravie, osobnú pohodu, či prispieva k suicidálnym myšlienkam alebo pokusom, alebo dokonca k samotnému dokončenému suicídium

Základné princípy

Základným pilierom práce poradenského psychológa/psychologičky s transrodovým/-ou klientom/-kou a rodovo rozmanitým človekom je prvotný (a pretrvávajúci) prijímací a podporujúci postoj psychológa/psychologičky.

V zoznamovacom procese je dôležité spýtať sa, ako si klient/-ka praje, aby ho/ju psychológ/psychologička oslovoval/a – akým menom, v akom rode. Dôležité je uistenie, že takto je to v poriadku (potvrdenie akceptácie a rešpektu konkrétneho človeka). V poradenskom procese je prínosom otvorený, informujúci sa, empatický, nehodnotiaci, informatívny i afirmatívny prístup psychológa/psychologičky. Psychológ/psychologička môže byť klientovi/-ke nápomocný/á pri jeho/jej sebaskúmaní, budovaní pozitívneho sebaobrazu, sebaaprijatí, budovaní copingových stratégií (podľa želania) pri jeho/jej coming oute či zaraďovaní sa do spoločnosti, ktorá nemusí nevyhnutne akceptovať slobodné rodové sebaurčenie jedinca.

V prípade práce poradenského psychológa/psychologičky je ten/tá v prípade potreby v kontakte so školou klienta/-ky, zasadzuje sa pre osvetu, upriamuje na pomoc odborníkov/-čok.

Ciele

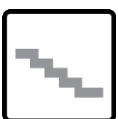
Východiskovým cieľom poradenského procesu je definovať, s akou zákazkou transrodový či rodovo rozmanitý klient/-ka prišiel/-la, poradenstvo smerovať v jeho/jej intenciách. Ďalšie poradenstvo poskytovať skôr v rovine diskutovaných návrhov a odporúčaní, nechať sa viesť klientom/-kou (informovanosť smerom k rodičovi, škole, okoliu), rešpektovať jeho/jej vôľu.

Hlavným cieľom poradenského procesu je participácia na zabezpečení optimálnej kvality života klienta/-ky, podpora v jeho/jej sebaaprijatí, rodovom sebaurčení, vytvorenie copingových stratégií na zvládanie nárokov okolia, poskytnutie kontaktov na transnápomocné a transprajné prostredie, podpora života v transpornej societe.

Sekundárnym cieľom je práca s rodičmi transrodového či rodovo rozmanitého klienta/-ky na ich ceste k prijatiu, podpora spojenia rodič – dieťa (pri výchove zvýšené nároky na „prítomného rodiča“ a otvorenú komunikáciu).

Školský psychológ/psychologička pôsobí podporne v školskom prostredí, zvyšuje informovanosť. Zastáva aktívnu rolu v procese inklúzie a akceptácie žiaka v školskom prostredí, je podporný/-á pri coming oute v škole, ak si ho žiak/žiačka želá.

Postup riešenia

Pri práci s transrodovými a rodovo rozmanitými (ďalej **TGD** – z angličtiny transgender and gender diverse people) klientmi a klientkami sa odporúča pracovať **afirmatívnym** prístupom. Ten predpokladá a vyžaduje:

- aby odborník/-čka (psychológ/psychologička, pedagogický pracovník/-čka a pod.) mali pred začiatkom práce pozitívny, podporujúci postoj voči TGD klientele,
- aby získavali a uplatňovali validné a overené vedomosti/informácie z relevantných zdrojov týkajúce sa špecifických aspektov vývinu TGD identít v priebehu ich života,
- aby dokázali využívať tieto vedomosti a spôsobilosti na to, aby sa venovali potrebám TGD klientov/klientok pri riešení náročných situácií obzvlášť spojených s diskrimináciou a patologizáciou zo strany spoločnosti či blízkych ľudí,
- aby eticky pracovali so svojimi presvedčeniami a predpojatosťami týkajúcimi sa rozmanitosti v oblasti rodovej a sexuálnej identity (spracované podľa Perez, 2010). Vhodným podkladom na prácu s TGD klientelou je dokument Manuál na podporu transrodových a rodovo rozmanitých študujúcich (APA, 2019).

Pre niektorých odborníkov a odborníčky môže byť náročné pracovať afirmatívnym prístupom kvôli rôznym presvedčeniam (napr. súvisiacim s vierou) alebo nedostatku informácií, predpojatosti a pod. Môžu tak vnímať osobné napätie, nepohodu pri práci s touto klientelou, avšak pre dodržanie profesionálnej etiky sa odporúča, aby sa odborník/-čka tejto téme nevyhýbali, ale doplnili si vedomosti, preskúmali svoje presvedčenia a postoje, napr. aj v supervízii.

Za diskrimináciu sa podľa mnohých etických kódexov (napr. Slovenskej psychologickéj spoločnosti pri SAV a i.) považuje, ak sa nevenujeme **spravodlivo všetkým skupinám klientov/klientok**, kvôli výhradám vzťahujúcim sa na vlastné presvedčenia, hodnoty. K eliminácii diskriminačných praktík a k morálnemu konaniu, ako i ku konaniu v súlade s právnymi predpismi zaväzuje aj Etický kódex pedagogického zamestnanca a odborného zamestnanca zverejnený 21. 11. 2019. Vyjadruje sa k nej aj zákon o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon, zákon č. 365/2004 Z. z.).

Úvodné stretnutie

Úvodné stretnutie je venované zberu anamnestických údajov, a to osobnej, zdravotnej a rodinnej anamnéze ako aj anamnéze samotného problému. Bližší obraz o klientovi/-ke je možné doplniť aj školskou anamnézou, v ktorej sa záujem odborníka/-čky orientuje hlavne na sociálne vzťahy, klímu školy a triedy. Pri tvorbe kontraktu s klientom/-kou si odborník/-čka nastavuje cieľ spolupráce a postupy, pravidelnosť ďalších stretnutí. V tomto procese je vhodné dohodnúť si s klientom/-kou aj formu oslovenia. Pri stretnutí s transrodovým či rodovo rozmanitým klientom/-kou sa odborník/-čka zaujíma, v akom rode vníma a prežíva svoju identitu a ako si praje byť oslovovaný/-á. Pri ďalších stretnutiach už klienta/-ku oslovuje v želanom rode a odporúča to i rodičom klienta/-ky. Dôležité je nepatologizovať klienta/-ku, rešpektovať prežívanie jeho/jej vlastnej identity. Transrodoví klienti/-ky a rodovo rozmanití klienti/-ky môžu mať a prežívať iné pridružené psychické poruchy (často ako dôsledok menšinového stresu), ale ich samotná transrodovosť a rodová rozmanitosť sa za poruchu nepovažuje. V súvislosti s ich prežívaním rodovej identity potrebujú hlavne odborné informácie a podporu. Pridružené problémy (úzkosť, depresivita, šikana v škole) sú často oblasti, ktorým má odborník/-čka venovať pozornosť.

Základom práce odborníka/-čky je používanie **rodovo afirmatívneho prístupu**, ktorý poskytuje základný rámec pre odborný postup a intervencie u transrodových a rodovo rozmanitých detí/mladých ľudí. Medzi hlavné zásady tohto modelu patrí potvrdenie, že byť transrodovým človekom nie je porucha (v súlade s DSM 5 a MKCH 11) a vedomosť, že rod môže byť fluidný (menlivý) a nebinárny. Ak sa vyskytne napr. prežívanie úzkosti, depresii a pod., býva to často spojené skôr s reakciou na nepriateľské prostredie než s transrodovou/rodovo rozmanitou identitou. Tak sa s týmito témami aj pracuje – pozornosť sa venuje stresu menšiny a jeho okolnostiam z vonkajšieho prostredia (skúsenosti s diskrimináciou, nenávisťou založenou na rode, rodovom prejave, napadnutím, šikanou, overovanie internalizovanej transnegativity, negatívne očakávania vo vzťahu k budúcnosti, očakávanie odmietnutí, nezverejňovanie svojej identity, vzťah a spolupatričnosť k LGBT komunite a i.). Tento prístup, ktorý je označovaný aj ako celoživotný afirmatívny prístup (gender affirmative lifespan approach), pozostáva z *intervencií zameraných na prekonávanie internalizovaného útlaku a transnegativity s dôrazom na podporu odolnosti, podporu partnerských vzťahov a vnímania svojej sexuality a posilnenie prostredníctvom prístupu k lekárskeym zásahom potvrdzujúcim rod, ak má klient/-ka o ne záujem* (Rothblum, 2020).

Ďalšie stretnutia a intervencie

Prihliadnuc na zistenia z úvodného stretnutia a kontrakt s klientom/-kou, odborník/-čka smeruje ďalej poradenský proces a intervencie. Klienti/-ky môžu priniesť do poradenského procesu široké spektrum tém. V zmysle poradenského postupu je vhodné, ak odborník/-čka nechá klientovi/-ke priestor, aby si vybral/-a obsah, tému daného stretnutia, avšak je úlohou odborníka/-čky sledovať, ako je dodržiavané smerovanie ich spoločnej práce. Odborník/-čka umožňuje klientovi/-ke lepšie porozumieť sebe, vytvoriť si sebaobraz a prejsť sebaidentifikáciou s prihliadnutím na fakt, že cieľom nemusí byť jasné definovanie konzistentnej binárnej identity (t. j. aby sa klient/-ka definovali ako muž alebo žena). Rešpektovanie jedinečnosti klienta/-ky, prijatie jeho odlišnosti je základným pilierom práce s transrodovým klientom/-kou. Témy, ktoré by s transrodovým klientom/-kou bolo vhodné preskúmať:

- sebaexplorácia vlastnej identity,
- coming out (v rodine a v škole),
- prevencia a osveta,
- tranzícia (postup pri zmene rodu), ak má o ňu záujem.

Sebaexplorácia vlastnej identity

Mladý človek môže vyhľadať psychológa vo fáze, kedy sám seba rodovo skúma. Pociťuje vnútorný rozpor v prežívaní svojej identity a svojimi vonkajšími telesnými znakmi, nesúlada alebo nemožnosť zaradiť sa do existujúcich (binárnych) spoločenských rodových rolí a má potrebu sa v tom vyznať, nájsť sa, niekam sa zaradiť. V tejto fáze psychológ/psychologička poskytuje klientovi/-ke najmä priestor a čas. Dôležitý je akceptujúci prístup. Psychológ/ psychologička TGD sa odbornými psychologickými postupmi snaží ovplyvňovať pôsobenie vnútorných a vonkajších negatívnych faktorov na TGD človeka s cieľom navodenia jeho duševnej rovnováhy. Klientove/-kine pocity zasadí do kontextu vedeckého poznania, poskytuje informácie a relevantné zdroje o téme. Poradenský rozhovor je zameraný na bližšie preskúmanie klienta/-ky vo vzťahu k sebe samému, ako aj klienta/-ky a jeho/jej vzťahov s okolím.

Explorácia zameraná na samotného klienta/-ku:

- cez poznávanie minulosti klienta/-ky a podrobný zber anamnestických údajov môžeme rozvíjať jeho/jej sebaopoznanie,
- zaujímať sa o klientovu/-kinu históriu, ako sa vnímal/-a ako dieťa v predškolskom veku, s čím sa rád/rada hrával/-a, aké mal/-a záujmy v mladšom školskom veku, v akej skupine detí sa rád/rada prirodzene pohyboval/-a (súčasne neočakávať, že bude potvrdzovať stereotypné predstavy o tom, s kým sa „správne“ hrával/-a, aké oblečenie „správne“ preferoval, aké záujmy by „správne“ mal/-a mať, aby potvrdzoval/-a svoju prežívanú rodovú identitu),
- identifikovať prípadné úzkostné stavy, depresívne ladenie, podráždenosť v prežívaní a správaní klienta/-ky a taktiež ich riešiť,
- preskúmať súčasné pocity klienta/-ky, čo ho/ju baví, čo sa mu/jej páči, čo má rád/rada, s čím sa nedokáže stotožniť a prijať to za svoje,
- preskúmať jeho/jej fantázie a predstavy o sebe,
- preskúmať sexuálne fantázie, kto ho/ju priťahuje, aké má erotické predstavy,
- plne rešpektovať klienta/-ku a jeho/jej identitu, akceptovať rôznorodosť prejavov, fluiditu, nevyhranenosť, netlačiť klienta/-ku k výberu konkrétnej identity, za žiadnych okolností nevyvíjať na neho/ňu akýkoľvek nátlak pre coming out alebo podstúpenie lekárskeho zákroku.

Explorácia zameraná na vzťah klienta/-ky a jeho/jej okolia:

- zaujímať sa o vzťahy a spoločenské postavenie klienta/-ky v skupine rovesníkov/-čok a spolužiakov/-čok,
- preskúmať postoj jeho/jej okolia k rodovej role, s akými predsudkami sa stretával/-a, stretáva a ako na ne reaguje,
- zabrániť u klienta/-ky rozvoju negatívneho nastavenia voči vlastnej osobe, svojmu prežívaniu v dôsledku možného efektu internalizovanej transnegativity (tzn. ak mu/jej spoločnosť podsúva transnegatívne obsahy a on/ona sa s nimi stotožní),
- spoločne spochybňovať predsudky, hľadať argumenty a príklady, ktoré rodové roly nepodporujú,
- vysvetliť proces vzniku predsudkov a ich prijímania u človeka,
- identifikovať možné prejavy šikany a riešiť ich,
- plne rešpektovať klientovo/klientkino rozhodnutie spraviť/nespraviť coming out,
- predstrieť klientovi/-ke zdravé copingové stratégie – napr. stretávanie sa a vzájomná opora transrodových ľudí a ich blízkych na podporných skupinách vo väčších mestách a v online priestore.

Nie je nevyhnutné dospieť ku konkrétnej „kategórii“ rodovej identity, psychológ/psychologička rešpektuje tempo a potreby klienta/-ky, netlačí na rozhodnutie a zafinovanie sa, akceptuje nejasnosť a poskytuje bezpečný priestor. Postupy zamerané na sebaexploráciu sa využívajú pri klientoch/kách, ktorí sa vnímajú ako

transrodoví ľudia, a zároveň aj pri tých, ktorí sa vnímajú ako rodovo rozmanití. Hlavným cieľom v tejto časti je umožniť im porozumieť samým sebe a prijať sa so svojou odlišnosťou od cisrodových ľudí. Rodovo rozmanití ľudia obvykle nezvažujú tranzíciu a spoločenský coming out u nich prebieha jednoduchšie a menej komplikovane. Sebaexplorácia a akceptujúci prístup im umožnia prejsť k seba prijatiu a môžu posilniť ich zdravé copingové stratégie.

Coming out

Jeden z dôležitých momentov pre transrodového klienta/-ku je coming out v spoločnosti. Postup, komu a kedy odhalí svoju rodovú identitu, si vyberá zvyčajne podľa dôvernosti a bezpečia, ktoré s daným človekom prežíva. V období, ak sa klient/-ka zveril iba psychológovi/psychologičke, je odborník/-čka ten/tá, kto poskytuje oporu. V prípade, ak sa klient/-ka rozhodne komunikovať svoju prežívanú rodovú identitu pred väčšou skupinou, psychológ/psychologička s ním/ňou prechádza a hľadá také spôsoby, ktoré by ho/ju čo najmenej ohrozovali. Je dôležité venovať tejto príprave čas, preskúmať vhodné spôsoby.

V prípade coming outu v školskom prostredí zohráva dôležitú úlohu facilitátora školský (príp. poradenský) psychológ/psychologička. Okrem poskytovania podpory klientovi/-ke a jeho/jej zákonnému zástupcovi pôsobí ako dôležitý medzičlánok v komunikovaní potrieb klienta/-ky a v hľadaní praktických a schodných riešení zvyšovania pohody v škole. Pri coming oute:

- neustále sa prihliada na želania klienta/-ky, do akej miery a komu chce, aby bola jeho/jej identita zverejnená,
- psychológ/psychologička facilituje komunikáciu rodičov s vedením školy,
- psychológ/psychologička spolupracuje s vedením školy pri vytváraní podmienok vo výchovno-vzdelávacom procese pre transrodového/-vú či rodovo rozmanitého/-tú žiaka/žiačku, spoločne hľadajú praktické riešenia bežných situácií, napríklad využívanie individuálneho WC, samostatného priestoru na prezliekanie na telocvik, zapájanie sa do športových aktivít, ubytovanie počas školských výletov, napĺňanie zvyklostí v obliekaní (napr. na venček, stužkovú),
- psychológ/psychologička pôsobí ako styčný bod pre prípadné otázky k téme smerujúce od pedagogického zboru – je dôležité, aby poznal/-a hranice klienta/-ky a pomáhal/-a ich udržiavať,
- jedným z overených spôsobov triedneho coming outu je jeho podpora pedagogickou autoritou (realizuje ho riaditeľ/-ka školy, triedny/-a učiteľ/-ka či psychológ/psychologička), ktorá stručne oboznámi žiakov/žiačky so situáciou, ako aj s citlivým prístupom a správaním k ich transrodovému/-ej či rodovo rozmanitému/-ej spolužiakovi/-čke,
- v prípade, že si klient/-ka želá urobiť oznámenie osobne, pracuje sa s určením hraníc, nácvikom, ako ich udržať či ako reagovať na prípadné intímne otázky,
- je žiaduce klienta/-tku od zverejnenia jeho/jej rodovej identity oslovovať v súlade s ňou (meno a osobné zámeno, ktoré preferuje).

Coming out vo vzťahu k blízkym, voči škole, na pracovisku a vo verejnom priestore – pozri: <https://inporadna.sk/sprievodcovia.html>.

Prevenca a osveta:

- psychológ/psychologička participuje na tvorbe takej sociálnej klímy na škole, ktorá je priateľská k rozmanitosti,
- vykonáva preventívne aktivity, zvyšuje si svoju odbornosť i odbornosť ostatných členov pedagogického zboru, zasadzuje sa proti negatívnym prejavom voči LGBT+ ľuďom,
- zasadzuje sa za zahrnutie vytvárania LGBT+ priateľského prostredia v interných predpisoch školy (školský poriadok),
- v rámci konzultácií s klientom/-kou priebežne monitoruje začlenenie klienta/-ky, zaujíma sa o jeho/jej osobnú spokojnosť, sociálne vzťahy a vnímanie domácej a školskej atmosféry ako bezpečnej a neohrozujúcej,
- v rámci bezpečnosti žiakov a žiačok je dôležité mať nastavené pravidlá proti diskriminácii, šikane a agresívnym prejavom na základe rodovej identity, rodového vyjadrenia a sexuálnej orientácie, a zároveň pôsobiť na ich dodržiavanie; v prípade agresívnych prejavov zasiahnuť (APA, 2020).

Tranzícia

Pokiaľ sa klient/-ka rozhodne pre tranzíciu, psychológ/psychologička ho/ju naďalej sprevádza a podporuje v tomto procese podľa potreby. V tomto bode je potrebná spolupráca ďalších odborníkov/-čok. Je nutné sledovať aktuálne postupy a legislatívne zmeny, poskytnúť klientovi/-ke kontakty na odborníkov/-čky, o ktorých máme informácie, že sú informovaní/-é a citliví/-é vo svojom prístupe k transrodovým klientom/-kam, prípadne na neziskové organizácie, ktoré sa venujú TGD ľuďom.

Dlhodobé skúsenosti s transrodovými, rodovo rozmanitými, nebinárnymi a inak rodovo sa definujúcimi ľuďmi má **Prizma Košice** – komunitné a poradenské centrum pre lesby, gejov, bisexuálne, transrodovo a inak menšinovo identifikovaných ľudí (LGBT+ alebo queer) – <https://www.prizma-kosice.sk/> [citované 2022-03-29]; ďalej projekt **InPoradňa** organizácie Iniciatíva Inakosť <https://inporadna.sk/> [citované 2022-03-29]. Ponúkajú právne, sociálne, psychologické služby, ich práca a fungovanie sú však závislé od úspešnosti získania financií. Ponúkajú aj radu, na ktorých odborníkov/-čky z oblasti sexuológie, psychiatrie a pod. sa obrátiť, aby deti/mladí ľudia zažili čo najcitlivejší prístup.

K ďalším informačným zdrojom pre rodičov môžeme pridať - Združenie rodičov a priateľov LGBTI+ ľudí, <https://www.facebook.com/groups/1335292370006682> [citované 2022-03-29], odbornú verejnosť <https://www.facebook.com/groups/lgbtpsychologie/?ref=share> [citované 2022-03-29]. K odborným zdrojom, ale i informáciám pre transrodových ľudí a ich rodiny pridávame tiež informačné zdroje z Českej republiky, ktoré sú nám najbližšie (tu však treba vnímať odlišnosti, napr. v procese tranzície napr. v úradných postupoch) – <https://jmetransparent.cz/o-translidech/> [citované 2022-03-29], nový medzinárodný projekt dostupný aj v češtine – https://www.projectswitch.eu/wp-content/uploads/2021/05/D2.1_cz.pdf [citované 2022-03-29]. V poslednom období už aktívne nepracuje TransFúzia <http://www.transfuzia.org/pre-trans-ludi> [citované 2022-03-29] – organizácia, ktorá sa ako prvá na Slovensku venovala poradensky, podporne práve transrodovým ľuďom.

V rámci školy poskytuje psychológ/psychologička súčinnosť v praktických záležitostiach spojených s tranzíciou a nevyhnutným coming-outom.

V období tranzície, kvôli vyšetreniam, ktoré predchádzajú prepisu rodu, patrí klient/-ka do starostlivosti lekárov. Napriek tomu môžu títo klienti/tieto klientky vyhľadať psychologickú podporu poradenských a školských psychológov/psychologičiek. Obracať sa na odborníkov/-čky môžu s rôznymi témami, môže ísť napríklad o nespokojnosť s tempom zmien, prípadnú dysfóriu z hormonálnej liečby alebo negatívne reakcie okolia na zmeny, ktoré sa u neho/nej dejú.

Podpora rodičov

V poradenskom procese sa klientmi/-kami psychológa/psychologičky môžu stať aj rodičia TGD žiaka/žiačky. Psychológ/psychologička môže rodičom poskytnúť informácie a podporu, reaguje na ich otázky, poskytuje relevantné zdroje. V procese akceptácie rozmanitosti dieťaťa psychológ/psychologička upriami rodičov na základný zmysel rodičovstva – šťastie a blaho dieťaťa, ktoré teraz závisí od ich jednotného prijímajúceho prístupu.

Pre rodičov je dôležité oboznámiť sa s danou problematikou. Sami tiež môžu potrebovať čas na spracovanie a prijatie tejto zmeny. Byť rodičom transrodového dieťaťa so sebou prináša mnoho záťažových situácií, na rodičov tiež pôsobí stres, ktorý zažívajú menšiny, vyrovnávajú sa s transnegativitou a internalizovanou transnegativitou. V prípade, ak sa ich dieťa rozhodne pre proces tranzície, sprevádzajú ho týmto procesom ako jeho/jej zákonní zástupcovia. Vo svojom sociálnom okolí prechádzajú aj procesom coming-outu. V prípade potreby trvalej podpory je treba zvážiť, aké sú vaše možnosti ako psychológa/psychologičky, či je vašim klientom/-kou iba žiak/žiačka alebo celá rodina. V prípade, že pracujete iba s dieťaťom, poskytnúť rodičovi kontakt na iného psychológa/psychologičku.

Je možné, že rodičia nebudú akceptovať transrodovosť alebo nonkonformitu svojho dieťaťa. Často to deti samy vedia, túto skutočnosť s nimi preto nepreberajú. Pre TGD dieťa môže byť takéto neprijatie existenčne ohrozujúce (napr. ich vyhodia z domu). Je treba dbať o bezpečnosť klienta, rozhodne netlačiť na coming out a pokúsiť sa hľadať iné zdroje podpory. Psychológ/psychologička sa stáva dôležitou podpornou osobou z okolia TGD človeka.

Vhodné informácie (hoci z českého prostredia, slovenské takto rozpracované nemáme) sa dajú nájsť napr. <https://www.sbarvouven.cz/desatero-pro-rodice/desatero-pro-zaskoceneho-rodice/> [citované 2022-03-25] a <https://ismettransparent.cz/wp-content/uploads/2021/04/Pruvodce-tranzici-pro-trans-lidi.pdf> [citované 2022-03-25]. V roku 2021 vznikol v rámci Iniciatívy Inakosť projekt SOM <https://inakost.sk/category/uncategorized/som/>, [citované 2022-03-25], ktorý prináša príbehy 9 TGD ľudí, materiál môže byť pre rodičov tiež nápomocný pri pochopení prežívania ich dieťaťa.

Je dôležité, aby sa rodičia riadili potrebami svojho dieťaťa a rešpektovali hranice, ktoré si samo želá. Psychológ/psychologička môže v prípade potreby facilitovať komunikáciu medzi dieťaťom a rodičmi. Školský psychológ/psychologička zastáva dôležitú rolu pri komunikácii rodičov so školou.

Výstup činnosti:

- písomný záznam o priebehu starostlivosti,
- čitateľne vyplnené aplikované záznamové hárky,
- zápis v osobnom spise klienta/-ky,
- správa zo psychologického vyšetrenia klienta/-ky – vypracuje sa v prípade potreby či záujmu dospelého klienta/-ky či zákonných zástupcov – psychiatri/-čky či klinickí psychológovia/psychologičky môžu žiadať informatívny osobnostný profil klienta/-ky, ktorého mali poradenský či školský psychológ/psychologička v dlhodobej starostlivosti, správa pre potreby školy – v prípade potreby relevantného obsahu sa vypracúva v intenciách etických noriem, s písomným súhlasom zainteresovaných, s označením „Dôverné!“,
- zaevidovanie v systéme EvuPP (v prostredí poradenského zariadenia).

Spolupráca:

- s vedením školy, triednym učiteľom/-kou a celým pedagogickým zborom

(prioritná úloha hlavne školského psychológa/psychologičky, ak ním/ňou škola disponuje) – v prípade potreby poskytovanie objektívnych informácií o problematike transrodových či rodovo rozmanitých žiakov, podpora vytvárania prijímajúceho a bezpečného školského prostredia, vedenie vyučujúcich k akceptovaniu akejkoľvek formy inakosti, odsúdenie ostrakizovania žiakov pre ich inakosť, zakotvenie problematiky v internej legislatíve (školský poriadok),

- so žiakmi/žiačkami

pri informatívnom či intervenčnom procese v škole (besedy/diskusie, prednášky, skupinové zážitkové aktivity v triede, riešenie šikany...), v podpore pri budovaní školy, ktorá je otvorená a prajná rozmanitosti,

- s vyučujúcim/-cou etiky

podporiť pedagóga/pedagogičku v otvorenom prístupe pri preberaní témy „rozmanitosť“ (pri diskusii využiť rozprávky, animované rozprávky a filmy zahŕňajúce tematiku rozmanitosti, napr. Škaredé káčatko, O zakliatej žabe, Hľadá sa Dory, Fantaghiró, Avatar, krátke videá Nobody is Normal [citované 2022-03-25]. Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=ZJbrtQgLdpk> a For the Birds <https://www.youtube.com/watch?v=nYTrlcn4rjg>)

- s vyučujúcim/-cou telesnej výchovy

s vedomím vedenia školy umožniť prezliekanie sa na telocvik v priestoroch akceptovateľných TGD žiakom/žiačkou, prípadne zväziť oslobodenie od hodín telocviku (odporúčenie na oslobodenie od povinnej telesnej výchovy vydáva lekár/-ka),

- s psychiatrom/psychiatrickou či klinickým psychológom/psychologičkou

pri riešení prípadných psychických problémov klienta/-ky spojených s menšinovým stresom (napr. úzkosti, depresie), komunikovanie nápomocných obsahov o profilácii jeho/jej TGD vývinu (aktuálne zistenia psychológa/psychologičky i vývin osobnosti klienta/-ky v čase v prípade jeho/jej dlhodobejšej psychologickéj starostlivosti),

- s psychiatrom/psychiatrickou – sexuológom/sexuologičkou

spolupráca s ním je t. č. potrebná pri požiadavke na kompletný proces tranzície v dospelom veku, kontakt so sexuológom/sexuologičkou je možný i skôr, a to v prípade rodičovských konzultácií u neplnoletého transrodového dieťaťa.

Úskalia postupu

- Binarita spoločnosti

mladý transrodový či rodovo rozmanitý človek je každodenne vystavený životu v spoločnosti založenej a fungujúcej na binarite pohlaví/rodov, čo mu môže navodiť menšinový stres.

- Absentujúci verejný, jednotný, legislatívou podporený anti bias approach

(z angl. vzdelávací prístup eliminujúci zaujatosť voči akejkoľvek inakosti).

- Vlastné vnútorné prednastavenie odborníka/-čky

osoba poskytujúca podporu by si mala byť vedomá vlastných presvedčení a hodnôt o rodovej rozmanitosti, predpojatosť o transrodovej problematike a problematike rodovej rozmanitosti nie je kompatibilná so zdarnou intervenciou vo vzťahu ku klientovi/-ke, bazálnym je afirmatívny prístup bez vyvíjania nátlaku na finálne rodové sebaurčenie.

- Na transrodovú problematiku „necitlivý“ psychológ/psychologička

z titulu nízkej incidencie TGD ľudí v populácii bývajú ich prejavy často (niekedy prvotne) zatriedňované pod iné diagnózy či sprievodné symptómy (úzkostný, introvertný, mutistický, nespolupracujúci... klient) alebo býva mylne vnímaný/-á ako klient/-ka s LGB orientáciou.

- Nespolupracujúci klient/-ka

hlavne v pre-comingoutovom období môže klient/-ka pripadať psychológovi/psychologičke nadmieru introvertný, mutistický, selektívne spolupracujúci až nespolupracujúci.

- Vyvíjanie nátlaku na definitívne ujasnenie rodovej vyhranenosti klienta/-ky,

keďže dnešná spoločnosť sa riadi binaritou pohlaví.

- Absencia sexuálnej výchovy a výchovy k tolerancii inakosti

pedagogický zbor nemá oporu v jednotných metodických postupoch, literatúre, je nútený k improvizácii alebo k opomínaniu témy rodovej problematiky.

- Negatívne prednastavenie rodiny

(či niektorého z jej členov) voči rodovej rozmanitosti, ktoré často vedie k stupňovaniu emocionálnych problémov TGD ľudí.

- Náboženské vnímanie rodovej problematiky v zmysle striktnej binarity

založenej na biblickom „ako muža a ženu ich stvoril“ bez tretej či inej možnosti (knihy Genesis 1,27) – s prijímačím a akceptujúcim postojom kresťanských cirkví k novej rozmanitosti, chápaním inakosti ako výzvy v živote človeka s jediným riešením – prijatím situácie bez nároku na akceptovanie iného pohlavia/rodu či jeho zmeny.

- Existencia predsudkov a mýtov

voči transrodovej či rodovo rozmanitej menšine – ich búranie pomáha osobná skúsenosť s takýmto človekom (v rodine, okolí), osobnostná a náboženská otvorenosť a tolerancia voči inakosti, pozitívne TGD vzory ľudí žijúcich usporiadaný, nikoho neobmedzujúci život napr. v susedstve, verejne známe osoby po coming oute (väčšinou v zahraničí), nevtieravá dostupná a verejná informovanosť o problematike.

Čomu sa vyhnúť:

- **spochybňovaniu prežívania transrodovej či rodovo rozmanitej osoby** – uisťovaniu, že ide len o fázu hľadania sa, že ide možno len o „módny trend“,
- **rozumovaniu a mentorovaniu** – dôležité je, nakoľko je psychológ/psychologička kongruentný a dokáže si priznať, ak niečo nevie, či niečomu nerozumie; transrodoví a rodovo rozmanití ľudia – riešiaci ústrednú otázku svojho života („kto som a za koho ma má okolie“) majú o svojej problematike často naštudované viac než psychológ/psychologička,
- **navádzaniu transrodovej či rodovo rozmanitej osoby do coming outu** – síce jeho možnosť, obsah i formu môže klient/-ka prebrať so psychológom/psychologičkou, no jeho konkrétnu realizáciu voči rodine či okoliu si klient/-ka časuje sám/sama,
- **nie všetci transrodoví alebo rodovo rozmanití ľudia chcú prejsť tranzíciou**; psychológ/psychologička by ich k tomu nemal/-a viesť v zmysle potreby, aby sa TGD zaradili do skupiny žien alebo mužov, títo/tieto môžu byť nebinárnymi ľuďmi bez absolvovania všetkého, čo je potrebné k tranzícii,
- odporúčaní či navádzaniu klienta/-ky do absolvovania **konverznej terapie (ktorá je z hľadiska modernej psychológie neakceptovateľná)**.

Konverzná „terapia“ (kedysi averzívna, reparatívna a pod.) je prístup, ktorého cieľom je zmena sexuálnej orientácie alebo prispôsobenie sa väčšinovému spôsobu života, napr. heterosexuálnemu alebo prijatie rodu/pohlavia, ktoré bolo človeku pripísané pri narodení, ale s ktorým sa nestotožňuje. Sú založené na tom, že ak je niekto gej, lesba, bisexuálny, transrodový človek, je potrebné ho/ju vyliečiť, zmeniť, pretože je to choré (sú to duševné poruchy alebo choroby) alebo zlé. Tieto prístupy sú odbornými organizáciami považované za škodlivé a postupom času ich viacero štátov zakázalo praktizovať pre mladých ľudí do 18 rokov (Nemecko, Malta, viac ako 20 štátov USA, Brazília, niektoré štáty Kanady a mnohé iné) a ďalšie sa o to snažia (napr. Veľká Británia). Obdobne sa k jej zákazu vyjadruje napr. aj Organizácia spojených národov prostredníctvom vysokého komisára pre ľudské práva (2020).

Kompetenčné limity

- Pre potreby kompletnej tranzície je t. č. na Slovensku požadované stanovenie diagnózy F.64 (transsexualita), čo spadá do kompetencie lekára **psychiatra – sexuológa**, ktorý na základe podporných odborných vyšetrení vylúči inú psychickú, endokrínologickú, somatickú (intersexualita) či genetickú poruchu. Ako uvádzame vyššie, **od r. 2022 v MKCH-11 táto diagnóza už nie je, rovnako dávnejšie už nie je uvedená ani v DSM 5, čo je výrazný posun k deopatologizácii transrodových ľudí.**
- Klientom zvolený **klinický psychológ/psychologička** realizuje diagnostické posúdenie psychického vývinu v spojitosti s potvrdením F.64.

Doplňujúce informácie

Kvalifikačné predpoklady

- Kvalifikačné predpoklady na výkon pracovnej činnosti odborných zamestnancov v kategórii psychológ a školský psychológ v zmysle prílohy č. 10 k vyhláske č. 1/2020 Z. z. o kvalifikačných predpokladoch pedagogických zamestnancov a odborných zamestnancov.

Zoznam použitých metód:

- anamnestický rozhovor, pozorovanie, rozhovor,
- dotazníkové a projektívne metodiky podľa zákazky klienta/-ky.

Použité zdroje

APA. 2014. *Transgender People, Gender Identity and Gender Expression*. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://apa.org/topics/lgbtq/transgender>

- APA 2015a. *Key Terms and Concepts in Understanding Gender Diversity and Sexual Orientation Among Students*. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://www.apa.org/pi/lgbt/programs/safe-supportive/lgbt/key-terms.pdf>
- APA. 2015b. *Non-Binary Gender Identities*. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://www.apadivisions.org/division-44/resources/nonbinary-fact-sheet.pdf>
- APA. 2019. *A Guide for Supporting Trans and Gender Diverse Students*. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://www.apa.org/apags/governance/subcommittees/supporting-diverse-students.pdf>
- APA. 2020. *APA RESOLUTION on Supporting Sexual/Gender Diverse Children and Adolescents in Schools*. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://www.apa.org/about/policy/resolution-supporting-gender-diverse-children.pdf>
- ASPEKT. 2017a. *Pohlavie*. Glosár rodovej terminológie. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1<r=p&vid=156>
- ASPEKT. 2017b. *Rod*. Glosár rodovej terminológie. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1<r=r&vid=173>
- BARKER, M. J. 2019. *BACP Good Practice across the Counselling Professions 001 Gender, Sexual, and Relationship Diversity (GSRD)*. British Association for Counselling and Psychotherapy. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://www.bacp.co.uk/media/5877/bacp-gender-sexual-relationship-diversity-gpacp001-april19.pdf>
- DAVY, Z. 2015. The DSM-5 and the Politics of Diagnosing Transpeople. *Arch Sex Behav*. 44: 1165 – 1176. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://doi: 10.1007/s10508-015-0573-6>
- ECRI. 2020. *Správa ECRI o Slovenskej republike*. Council of Europe, str. 15. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://rm.coe.int/ecri-6th-report-on-the-slovak-republic/1680a0a08a>
- FENWAY INSTITUTE. 2020. *Affirming Primary Care for Intersex People* [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://interactadvocates.org/wp-content/uploads/2020/10/Affirming-Primary-Care-for-Intersex-People-2020.pdf>
- GINICOLA, M. M., SMITH, Ch., FILMORE, J. M. (Eds.) *Affirmative with Counselling LGBTQI+ People*. 1st Ed. American Counseling Association.
- HEREK, G. M. 2004. Beyond “Homophobia”: Thinking About Sexual Prejudice and Stigma in the Twenty-First Century. *Sexuality Research & Social Policy*, April 2004 Vol. 1, No. 2, pp 6 – 24.
- ILGA. 2014. *ILGA-Europe Glossary* [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: https://ilga-europe.org/sites/default/files/ilga-europe_glossary_final_170714_www.pdf
- MAYO CLINIC. 2021. *Pubertal blockers for transgender and gender diverse youth* [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/gender-dysphoria/in-depth/pubertal-blockers/art-20459075>
- McDERMOTT, D. T., BROOKS, A. S., ROHLER, P., BLAIR, K., HOSKIN, R. A., McDONAGH, L. K. 2018. 'Ameliorating transnegativity: assessing the immediate and extended efficacy of a pedagogic prejudice reduction intervention.' *Psychology and Sexuality*, 9 (1). 69 – 85. ISSN 1941-9899. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10042789/3/McDonagh_Reducing%20Transnegativity_2018_Final.pdf
- MINISTERSTVO SPRAVODLIVOSTI. 2021. Medzinárodný deň boja proti homofóbie, transfóbie a bifóbie. 17. 5. 2021. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://www.justice.gov.sk/Stranky/aktualitadetail.aspx?announcementID=3371&fbclid=IwAR1YFuXzO44GyQmfsfByZSHUd3h2dugeCE6mx1uWGSjyR-qkSKtOhN2kjqU>
- NOLAN, T. I., KUHNER, CH. J., DY, G. W. 2019. Demographic and temporal trends in transgender identities and gender confirming surgery *Transl Androl Urol*. Jun; 8(3): 184 – 190. doi: [10.21037/tau.2019.04.09](https://doi.org/10.21037/tau.2019.04.09)
- OSN. 2020. *Report on conversion therapy*. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/SexualOrientationGender/Pages/ReportOnConversiontherapy.aspx>
- PATARÁK, M. 2018. Nozologické transformácie transrodovej identity v najnovších psychiatrických klasifikáciách. *Psychiatria, psychoterapia, psychosomatika*, č. 3, str. 32 – 37. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <http://www.psychiatria-casopis.sk/psychiatria/archiv-cisel/archiv/obsah-cisla-3->

[2018/psychiaticka-klasifikacia/nozologicke-transformacie-transrodovej-identity-najnovsich-psychiatickych-klasifikaciach.html](https://www.projectsswitch.eu/index.php/outputs/psychiaticka-klasifikacia/nozologicke-transformacie-transrodovej-identity-najnovsich-psychiatickych-klasifikaciach.html)

PEREZ, R. M. 2010. The "Boring" State of Research and Psychotherapy With Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Clients: Revisiting Barón (1991). In *Handbook of Counseling and Psychotherapy with Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Clients*. APA, Washington, DC, 2nd Edition, pp. 399 – 419. ISBN 978-1-59147-421-0.

PROJECT SWITCH. 2021. *Theoretical Background Report*. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://www.projectsswitch.eu/index.php/outputs/>

PROJECT SWITCH. 2021. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: https://www.projectsswitch.eu/wp-content/uploads/2021/05/D2.1_cz.pdf

ROTHBLUM, E.D. (ed.) 2020. *The Oxford Handbook of Sexual and Gender Minority Mental Health*. Oxford University Press.

SMITKOVÁ, H., KURUC, A. 2014. Rod v psychologickom poradenstve. In *Kapitoly z poradenskej psychológie*. Univerzita Komenského, 2014, s. 279 – 304. ISBN 978-80-223-3525-6.

Rozhovory, videá a podcasty

KROMKOVÁ, Z. 2020. Zara Kromková: Zabúda sa, že aj transrodoví ľudia sú ľudia. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://zena.sme.sk/c/22556295/zara-kromkova-zabuda-sa-ze-aj-transrodovi-ludia-su-ludia>

STRACENSKÁ, M. 2018. Christiána pri narodení označili za ženu. Dnes už to nie je ako kedysi, že by som sa musel presťahovať od blízkych, aby som mohol byť sám sebou, hovorí v rozhovore. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://ciernalabut.sk/5859/christiana-pri-narodeni-oznacili-za-zenu-dnes-uz-to-nie-je-ako-kedysi-ze-by-sa-som-musel-prestahovat-od-blizkych-aby-som-mohol-byt-sam-sebou-hovori-v-rozhovore/>

Podcasty Teplá vlna (youtube, spotify, podbean):

- Teplá vlna: Rod, pohlavie, orientácia - vysvetlí vám to Christión Havlíček. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete:

https://www.youtube.com/watch?v=g3uPu7OS0i0&t=1609s&ab_channel=divadloNOMANTINELS

- Teplá vlna: Umelkyňa Pavlína Fichta Čierna o tom, ako prijala svoje transrodové dieťa [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete:

https://www.youtube.com/watch?v=ilXtBbMf1_0&t=2034s&ab_channel=divadloNOMANTINELS

Príbehy v Magazíne QYS. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://duhovyroky.sk/qys/category/pribehy-lgbti-ludi/>

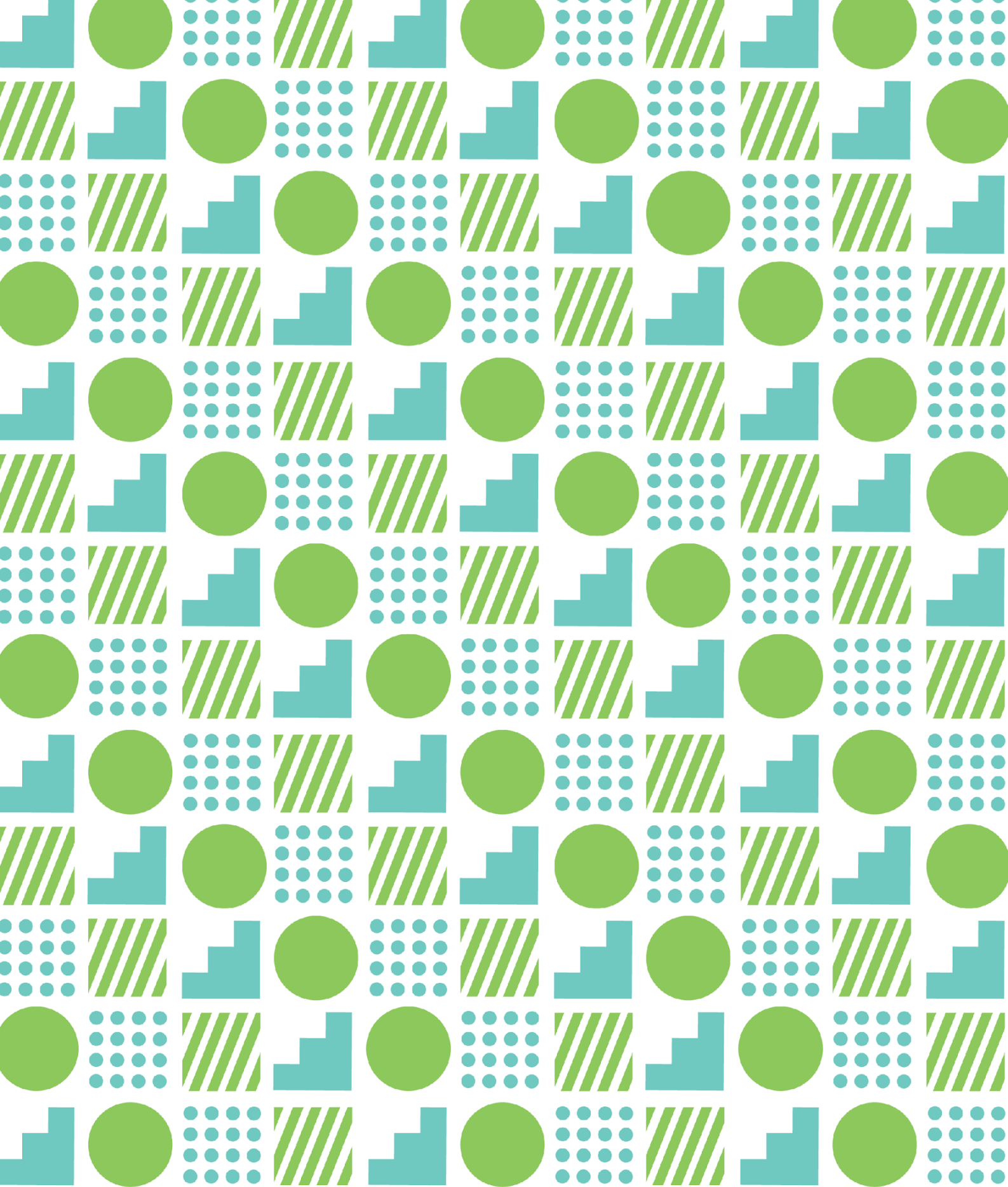
Zoznam odkazov na filmy a ďalšie materiály k TGD a LGB od o. z. Saplinq. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: https://www.saplinq.org/dalsie_zdroje.html

K téme transrodovej identity hovoril v Bratislave na TEDx konferencii (2018) Christión Havlíček. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=QuGE64evAkQ&t=30s>.

Príbeh transrodového chlapca, na počesť ktorého je pomenovaný festival „Svet podľa Gabriela“. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://gabrielsvabensky.sk/>

Festival transrodovej kultúry „Svet podľa Gabriela“. [citované 2022-07-29]. Dostupné na internete: <https://www.svetpodlagabriela.sk/>

VÝSKUMNÝ ÚSTAV
DETSKEJ PSYCHOLÓGIE
A PATOPSYCHOLÓGIE

ŠTANDARDY
NÁRODNÝ PROJEKT

Štandardizáciou systému poradenstva a prevencie
k inklúzii a úspešnosti na trhu práce